

Smrt na Erzherzog Eugen Strasse

Stoletnica vršiške ceste

Dušan Škodič



Bilo je v začetku maja 1915, ko sem se iz Celovca skupaj z dvajsetimi kameradi pripeljal na železniško postajo v Kronau (Kranjska Gora). Vsi smo pripadali sestavi 7. koroškega polka, ki si je v domači kasarni lizal rane po vrnitvi iz Vzhodne Galicije. Nekaj so nas poslali čez Karavanke, kjer so ravno začeli graditi cesto proti soški dolini. Bilo jo je nujno čim prej dokončati. Vdor Italijanov je bil zelo verjeten in nova fronta bi bila brez cestne povezave, po kateri bi se lahko oskrbovala, obsojena na propad.

Cesta čez gore, kjer je prej ni bilo

Določen sem bil za stražarja ruskih vojnih ujetnikov, ki so morali zgraditi to cesto. Začasno so nas nekaj stražarjev namestili visoko pod prelazom v Vossovi koči¹, ki je bila pred tem planinski dom, sedaj pa ji je vojaštvo, ki jo je imelo za prehodno zavetje, že dodobra skvarilo vso notranjo opremo. Barake za stražarje so gradili v bližini. Nenavadno, koliko je bilo tu vrvenja, čeprav se je videlo, da dolina še pred nekaj meseci skoraj ni imela človeškega obiska. Iz glavne komande gradnje v Kranjski Gori so nas napotili na določene odseke ali sektorje, na katere je bila razdeljena trasa. Ob železniški postaji v Kranjski Gori, kjer je bil tiste dni tak vrvež, da nanj zlepa ne naletiš niti na Dunaju, je bila že zgrajena postaja tovarne žičnice, ki pa ni obratovala, saj so v zgornjem delu še postavljali stebre. Toda hitelo se je in bilo je le vprašanje dni, kdaj se bo žična železnica premaknila. Vse naokoli so bila pripravljena tudi velika skladišča in barake za vojsko.

¹ Vossova kočica kranjske sekcije DÖAV je po koncu prve svetovne vojne pripadla SPD, ki je istočasno izgubila svojo Slovensko kočico, zasedli so jo Italijani. Koča je bila v zelo slabem stanju, SPD jo je prenovilo, povečalo in preimenovalo v današnjo Erjavčevo kočico na Vršiču.

1 Pogled na novo cesto nekoliko pod današnjo Erjavčevo kočico. V ospredju avstro-ogrski oficir, ruski ujetniki v ozadju hitijo z zaključnimi deli. Posnetek je nastal v zimi 1915/16, zgoraj tako kot danes kraljuje mogočni Prisojnik.

Vir Europeana

2 Protiplazovne galerije, ki jih je popolnoma uničil plaz z Mojstrovke.

Vir Europeana

3 Pogled na Vršič in zasilno prekidanano cesto s trentarske strani. Verjetno je fotografija nastala še pred usodnim plazom. Desno stoji tedanja Slovenska kočica, ki je bila v plazu poškodovana. Danes se imenuje Tičarjev dom na Vršiču.

Vir Europeana

Kar mimogrede sem se razgledal ob poti, ko sem se moral najprej javiti pri vojaškem poveljniku majorju Karlu Rimlu, ki je imel svojo komando v lični vili – zgraditi jo je dal na lepem mestu, kakšne pol ure pod Vossovo kočico. Major, sicer sudetski Nемеc, je bil videti dokaj prijazen oficir. Na hitro je pregledal moje papirje, nato pa privzdignil obrvi in vprašal:

"Franz Buhvald, Infanterie Regiment Nr. 7? Welche Nationalität, Franz Buhvald?" (Kakšne narodnosti ste, Franz Buhvald iz sedmega pešadijskega polka?)

"Slowenisch, Herr Major," sem odgovoril in si mislil, no, pa se je spet začelo! Slovenci smo med oficirji veljali za politično nezanesljive in večinoma nas ti niso marali. Riml je bil na srečo videti drugačen človek. Komaj opazen nasmešek je skrtil za brčicami in mi vrnil dokumente s pripombo, da je na njegovi komandi že vse popolneno, zato naj se javim v Vossovi koči, v kateri je druga komanda. Tretja komanda je bila, kot sem kmalu zvedel, čisto na vrhu prelaza, ki so ga po bližnji gori poimenovali Mojstrovka-Pass. Ta komanda se je naselila v Slovensko kočico.²

Ruski ujetniki in njih križev pot

Ob vsej trasi ceste, kjer je le bil primeren prostor, so zgradili preproste barake, v katere so natlačili rusko svoját, ki je

² Slovensko kočico so po koncu prve svetovne vojne zasedli italijanski financarji, po vrnitvi Primorske pa je ponovno prišla v našo last. Takrat je bila preimenovala v Tičarjev dom na Vršiču.





še pred nekaj tedni streljala na nas tam v Galiciji. Kako se jim je obrnilo. Sedaj so bili, še vedno oblečeni v svoje ponošene vojaške cape, tukaj in morali naporno delati za nas. Prav jim je. To je res očiten dokaz, da je bog v tej vojni na naši strani! Naša baraka na Močilih blizu Vossove kočje je bila kmalu vseljiva in v njej nam je bilo mnogo prijetneje. Žal je bilo v okolici Močil tudi precej barak za ujetnike, ki so še kar prihajali dan za dnem, zraven pa še konji in vseh vrst našega vojaštva, tako da je bil tod venomer grozen nemir, ob katerem sem razmišljal le s skrajnim naporom.

Moje vsakdanje delo je bilo straženje Rusov, ki so morali od jutra do mraka trdo delati. Dela so sicer vodili inženirji, ki so bili zadolženi vsak za svoj sektor, na enega stražarja pa je prišlo po petindvajset Rusov, ki so v strmih bregovih razstreljevali skale ter vihteli krampe, lopate in na lesenih nosilnicah prenašali kamenje ali grušč za nasipanje. Vse delo je potekalo ročno. Hrana je bila pičla že za nas, ti prekleti hudiči pa so, kot sem kmalu spoznal, zelo hudo trpeli. A s cesto se je mudilo in poznati nismo smeli nobenega usmiljenja. Še pred zimo bi moral po njej steči prvi promet, kar se mi je zdelo popolnoma nemogoče, pa če smo jih še tako hudo priganjali. Konec maja je prišla še vojna napoved in Italijani so po pričakovanju krenili proti Soči.

Ujetniki niso bili ljudje

Ne samo bratenje, tudi vsak nepotreben razgovor z ujetniki je bil stražarjem

Ime Vršič se je za cestni prelaz uveljavilo dosti kasneje. V tistem času ni nihče od Trentarjev ali Kranjskogorcev rekel, da gre na Vršič. Trentarji, ki so tam čez po kozjih stezah gonili drobnico in nazaj nosili živež, so rekli, da gredo čez Kranjski vrh v Kranj (Kranjsko Goro). Kranjskogorci pa so dejali, da gredo na Jezerce (narečno na jezercə), ker je bilo na prelazu majhno stalno jezero, ki ga je vojska med gradnjo ceste zasula.

najstrožje prepovedan. Edini stik z njimi je bil dovoljen preko ruskega tolmača, ki je bil po pravilu Jud in mu ni bilo treba delati ničesar drugega. Žal so nekateri med ujetniki spoznali, da razumem nekaj ruskih besed, ker so podobne našim, in v meni takoj prepoznali sorodno slovanško dušo, kar bi me lahko drago stalo. Nekdo me je prijavil sektorskemu inženirju Kavalirju, Madžaru, ki je bil poosebljeno zlo za Ruse, posebno kadar je bil pijan. In pijan je bil kar naprej. Če je bilo z njim zelo hudo, je pograbil palico in se z njo spravil nad ujetnike, po katerih je padalo, kamor je priletelo. Tako me je nekega dne Kavalir, ki pač ni bil niti najmanj kavalir, poklical na raport in me kričeč zasliševal v oblaku rumovih hlapov. Zmerjal me je z najslabšo slovanško sodrgo, ki se brati s sovražnikom, in grozil, da me bo brez pardona poslal pred vojaško sodišče, ki me bo zagotovo spoznalo za izdajalca domovine. Po tem pa bo le še od dobre volje sodnika odvisno, ali me bodo poslali naravnost na vislice ali s prvim vlakom nazaj na fronto v Galicijo. To bi se tudi zgodilo, pa je na mojo veliko srečo posredoval major Riml. Na moje mesto je takoj poslal nekega Tirolca, ki se je ravno oglasil na njegovi

komandi, mene pa z ukazom premestil na drugo stran prelaza.

Prav strah pred fronto je bil večinoma tisti, ki je pripomogel, da so nekateri od stražarjev izgubili ves čut za človečnost in se izživljali nad ujetniki, ki so že brez tega zelo trpeli. Seveda so bile med nami tudi izjeme, ki so to počele iz same objestnosti, vendar o takih izmečkih nisem hotel niti razmišljati. Še posebno ko sem pomislil, kakšna loterija je fronta. Prav lahko bi bilo tudi obratno in bi mi padli v rusko ujetništvo, kar se je kasneje izkazalo še za kako resnično. Tudi zato sem spremenil mnenje o ljudeh izmozganih obrazov, v katerih nisem videl več strašnih Rusov, ki so streljali na nas. Eno je streljati na vojaka, ki strelja nate od daleč. Vse kaj drugega pa izživljati se nad neoboroženim človekom, ki je psihično in fizično razčlovečen in na svojem dnu.

Cesta bo morala biti prevozna tudi pozimi

Junija sem se tako znašel v barakarskem naselju nekaj ovinkov pod prelazom, a tokrat na trentski strani. Ta sektor je vodil inženir Schutt, ki si je dal nekoliko nad barakami postaviti lepo vilo, v kateri je imel komando. Z njim je



treh mesecih uporabna za zasilni promet. Ta je nemudoma stekel, čeprav je bilo z utrjevanjem bankin, zidanjem škarp in podpornih zidov še ogromno dela. Proti Soči so se začele valiti kolone vojaštva, da bi pomagale zaveziti italijanske ofenzive, njim v podporo so vlekli

4 Iz Kranjske Gore čez Vršič in v Trento je bila speljana tudi tovarna žičnica.

Vir Europeana

5 Pogled na Jalovec pred stoletjem, ko je cesta iz Kranjske Gore dosegla dolino Trente.

Vir Europeana

6 Podpolkovnik Karl Riml na konju pred Rimlhütte, v kateri je bilo vojaško poveljstvo za gradnjo ceste. Oženil se je z domačinko in se naselil v Kranjski Gori, nekaj let po propadu monarhije pa se je izselil. Njegova kočja je kasneje postala današnja Koča na Gozdu.

Vir Europeana

prestolonaslednik se je s spremstvom hitro odpeljal nazaj proti Dunaju, šele dolgo za njim pa so med nas prišle govorce, kako se je spodaj v Soči, kjer so imeli kosilo, tako našel konjaka, da je telebnil v Sočo. Mogoče so bile to zgolj govorce, ki so med nami krožile med zaupnimi pogovori, saj bi bilo norčevanje iz prestolonaslednika najostreje kaznovano. Karl si pač tudi na račun svoje zelo šibke pojave nikoli ni ustvaril takega spoštovanja kot ubiti prestolonaslednik Franc Ferdinand. Celo oblečen v najdebelejši vojaški šinjel, ko se je na ovinku pod Slovensko kočjo peljal mimo nas, ni bil videti dosti debelejši od pribočnikove sablje.

Preživetje v sili

Lakota nas je črvičila vse po vrsti – razen oficirjev in inženirjev, ki so imeli hrane in še posebno pijače na pretek. Rusi, med katerimi so razsajale krvava griza in ostale bolezni, so se sesedali in pomagalo

bilo življenje mnogo bolj normalno kot s pijanim Kavalirjem na Močilih. Tam je moralo z začetkom poletja postati še bolj neznosno, kajti vojna komanda se je odločila prisluhniti tukajšnjemu lastniku gozdov, ki se je ponudil, da bi za varen zimski prehod prelaza lahko postavil ustrezne protilavinske galerije. Predlog je bil sprejet in s kranjskogorske strani so kmalu začeli pošiljati velike količine močnega stavbnega lesa – stebre, špirovce in debele plohe. Kaj bodo z vsem tem lesom, si nismo znali predstavljati, razen da naj bi bila nad cesto zgrajena nekakšna streha – kar ne nazadnje ne more biti slabo. Potrebe po lesu so bile takšne, da so morali ujetniki tudi na naši strani ročno žagati plohe. To delo je bilo zelo težavno. Vsak hloed so najprej dvignili na visoke lege, nato je eden stal na vrhu in vlekel žago navzgor, dva pa sta jo vsak s svoje strani vlekla navzdol in tako so počasi žagali šest centimetrov debele plohe za pokritje ogrodja, ki naj bi varovalo cesto od Močil čez prelaz in še nekoliko na našo, trentsko stran. Rusi so kar omedlevali od nezadostne prehrane, pojavljati pa so se začele tudi bolezni, ki so prestrašile tako nas kot oficirje. Ti so se nato držali, kolikor se je dalo, stran od nesrečnikov, priganjanje pa prepustili nam. Na srečo smo kmalu dobili parno lokomobil (pogonski stroj op. ur) in tako začeli plohe žagati tudi s cirkularjem.

Tovarna žičnica

Delo je kljub vsem težavam presenetljivo napredovalo in cesta je bila že po dobrih



topove in opremo. Zavrtela se je tudi tovarna žičnica iz Kranjske Gore, ki je čez prelaz z nekaj vmesnimi postajami vodila na drugo stran, v Trento. Bila je manjše nosilnosti in namenjena predvsem prevozu hrane, orodja in sena za konje.

Prvega oktobra se je z obiska fronte pripeljal naš kasnejši cesar Karel, ki smo mu morali vsi, z ujetniki vred, ob poti pripraviti špalir. Vitki in mladi

ni nobeno kričanje. Spravili so jih proti dolini, kjer so jim skušali pomagati v sanitetnih postajah in poljskih bolnicah, vendar jih mnogo do tja ni prispelo. Poleg vsakega barakarskega taborišča so vzniknili zasilna pokopališča in smrt je kmalu izgubila prizvok groze. Za preživetje je vsakdo pripravljeno storiti marsikaj. Kmalu so se na Hudi ravni, kjer se je žičnica zaradi terena spustila toliko do tal, da je bilo treba celo

odkopati krajši usek, začele pojavljati kraje tovara. Zlasti kadar so bile na poti na fronto pošiljke "liebesgaben", pomoči v hrani in oblačilih, ki so jih za vojake zbirali in prispevali ljudje po vsem cesarstvu. Nekaj te pomoči do fronte ni nikoli prispelo, a krivcev se ni dalo enostavno najti, ker je med tatovi vladala medsebojna vzajemnost. Kradli so tako ujetniki kot mi stražarji, ki smo se včasih obrnili stran ter nato poskrbeli za svoje želodce, saj se jim ni godilo dosti bolje kakor ruskim. Zgodilo pa se je, da je nekdo od naših, ki je stražil spodaj pri pretovorni postaji v Trenti, pretiral. S pomočjo preprodajalcev je začel delati na debelo, kar pa ni moglo ostati neopaženo. Pohlepneža so odkrili, poslan je bil pred vojaško sodišče in verjetno po hitrem postopku ustreljen. Izdal pa je, da so tudi že pred pretovorno postajo manjkali določeni tovari, zato so pritisnili na celotno traso žičnice. Zasliševali so stražarje, predvsem pa Ruse, ki so jih privezane na drevesa pustili tudi do bridkega konca, vendar kaj uporabnega preiskovalci iz njih niso izvlekli.

Snega pa kot v posmeh, nič

Novembra je bilo v gorah nenavadno lepo vreme. Materiala je bilo dovolj in končno so začeli s postavljanjem ogrodij za protilavinske strehe, česar se je lotila mala vojska raznih tesarjev in sekačev, ki so jih pripeljali z vseh koncev, tudi izven Kranjske. Hkrati se je na vrhu prelaza začela gradnja velikega spomenika nadvojvodi Evgenu, ki je bil glavni komandant fronte proti Italiji. Po njem so cesto poimenovali v "Erzherzog Eugen Strasse" (cesta nadvojvode Evgena). Spomenik je bil zamišljen kot velikansko priznanje nadvojvodi, saj je bilo pri izdelavi ogrodja zanj stalno zaposlenih okoli dvesto Rusov. Zdelo se mi je nerazumljivo, gnati izmučene ujetnike še k tako nesmiselnemu delu, kot je postavljanje spomenika, ko pa je bilo zaradi vojne toliko pomembnejšega in potrebnejšega dela, vendar – lahko sem bil samo tiho. Tisto, kar sem ob premestitvi iz Celovca vzel kot kazen, se je zdaj izkazalo za darilo. Sredi novembra je od Soče ob začetku četrte soške ofenzive spet hudo grmelo in opazoval sem svoj matični polk, kako se je mrkih obrazov v pospešenem maršu pomikal proti fronti. Tudi decembra je bilo nenavadno lepo, prvi sneg je zapadel šele po božiču, a bilo ga je bolj za vzorec. Lepo vreme se je nadaljevalo januarja in še sredi februarja je bilo na soncu tako toplo, da smo se

lahko sončili brez srajc. Lavinske strehe, za katere je kazalo, da so nepotrebno zapravljanje časa in denarja, tako kot Evgenov ogromni spomenik, pa so lepo napredovale.

Sneg, sneg, sneg ...

Zadnje dni februarja se je na hitro ohladilo in zbudili smo se v mrzlo sneženo jutro. Vse je bilo belo in ujetnike smo opremljene z lopatami napotili na kidanje ceste, da bi ostala ves čas prevozna. Sneženje pa se je kar nadaljevalo in po enem tednu, ko je iz prekidane

nisem vedel, kaj bi storil. Oficirja ni bilo nobenega, ker so zaradi sneženja vsi lepo posedali v svojih barakah, Ruse pa sem moral pripeljati v taborišče, ne glede na to, kaj se je zgodilo zgoraj.

A v tistem smo že zaslišali glasove in kmalu so se pred nami prikazale postave. Bila je skupina, ki nas je prišla zamenjat pri kidanju, toda sedaj je od tam vse bežalo navzdol in vpilo v grozi. Koščeni in kosmati obrazi so imeli izbuljene oči in se drli "Lavina, lavina", mednje je bilo pomešanih celo nekaj stražarjev, ki so sicer spadali v sektor



7 ceste že nastal nepokrit tunel, se ni nihče več spomnil minulih pretoplih dni. Sneg je bil popolnoma suh in sipek kot najbolj fina moka, pa zato vsaj ni bil težek. Barake ujetnikov so bile slabo in površno zgrajene ter polne špranj, zato so bili ljudje, izčrpani od mraza, boleznih in pičle hrane, v zares klavnem stanju. Še prazne lopate so komaj prestavljali. Kljub temu je veljal ukaz, da mora biti cesta noč in dan prevozna, ne glede na posledice. Osmega marca opoldne sem se s skupino opotekajočih se Rusov vračal od Slovenske kočice proti Hudi ravnini h kosilu. Tako je medlo, da smo komaj videli cesto pred seboj. Nenadoma se je z vrha za našimi hrbti začel bližati šum, kakršnega do tedaj nismo poznali. Naraščal je iz trenutka v trenutek, vendar nas ni pretirano vznemiril. Šele ko se je vanj pomešal krik množice, ki je skupaj s šumom nenadoma zamrl, smo začutili srca v grlih in se začeli spogledovati. V dvomu sem si prižgal cigareto, saj

na kranjskogorski strani. Vsi so bili popolnoma praznih rok, saj so med begom pometali od sebe, kar so imeli. Groza se je zalezla še med nas in skupaj smo bežali do Hude ravnine, kjer so nas komaj ustavili inženir Schutt in oficirji, ki so se opotekli na plan iz svojega zakajenega brloga. Kmalu so spoznali, da se je moralo zgoditi nekaj strašnega, toda vsaka povezava s Kranjsko Goro in komando na drugi strani je bila prekinjena. Vladal je nepopisen strah, saj se ni videlo nikamor in nismo vedeli, kaj vse še lahko pride iz beline, ki nas je obdajala.

Razdejanje

Naslednje jutro so prišli oficirji v ujetniške barake in skušali z naperjenimi revolverji prisiliti Ruse, da odidejo na prelaz v reševalno akcijo, saj se je domnevalo, da so zgoraj žrtve. Vendar ni nič pomagalo, Rusi so se uprli, nič bolje ni bilo niti z nami. Po tem ko je nekdo na glas zagodrnjal, naj nas raje pošljejo na

fronto, če nas že morajo, samo ne nazaj. Proti ubijalski belini ne pomaga niti orožje!

Popoldne se nas je kljub vsemu nekaj opogumilo, da pojdemo vsaj pogledat, kaj se je godilo zgoraj. Cesta na prelazu je bila zasuta s snegom, prav nič se ni videlo, kje je bila skidana, saj je bila kot zacementirana. Mesta, kjer je še včeraj stalo dvajset metrov visoko ogrodje spomenika, kar naenkrat nismo več znali določiti, saj ni bilo tam ničesar. Uničeni sta bili tudi zgornji dve postaji tovarne žičnice. Prečili smo proti Slovenski koči, v katero so se nekateri naši že hoteli prebiti, odmetavali so zbit sneg, ki je segal do vrha vrat. Pri tem so naleteli na dva nesrečna ujetnika, ki ju je piš vetra vrgel ob steno in sta se spodaj zadušila. Usta sta imela nabasana s snegom, oči pa so se jima lesketale, kot bi bila še živa. Ujetniki, ki so ju zagledali, so jokali kot otroci, nam pa je groza zadrnila grla. Odpravili smo se naprej proti Močilom pogledat, kako so lesene galerije prestale ujmo. Razočarani smo naleteli le na nekaj polomljenih špirovcev, ki so razklani v trske bodli iz snežnega nanosa, ki je bil trd kot kamen. Ujetniki so tam že začeli z reševanjem in s krampi in lopatami odkopavali plazovino, pomešano z ostanki razbitih tramov in plohov. Delo je bilo skrajno težavno in počasi so naleteli tudi na prve žrtve, ki so bile v trenutku plazu na prelazu in upale, da jih bo močna streha rešila pred uničujočo silo. Razbito

tramovje pa jih je vse zmalčilo in jim potrgalo ude in glave, le redko katero truplo je bilo sploh kolikor toliko celo. Upanja, da bi kdo preživel, ni bilo nikakršnega. Proti večeru se je ponovno splazilo in v grozi smo zbežali v svoja borna zavetja. Še nekaj noči ga ni bilo med nami, ki bi lahko mirno zaspal, bila so nas sama ušesa, ki so poslušala v gluho noč.

Cesta dokončana

Čez štirinajst dni, po tem ko je že ves teden sijalo sonce, je prišel ukaz, naj se vsa posadka in ujetniki spravijo v dolino, kjer ni nevarnosti. Otoplilo se je in z Mojstrovke in Slemena so začeli drseti talni plazovi. Ti so bili mnogo počasnejši od suhih, zato pa težki in grmeči. Na Močila so nekega dne pripeljali dva topa, s katerima so dolgo streljali v pobočje, a sneg se ni niti utrnil. Kazalo je, da bo šel navzdol še le tedaj, ko bo tako hotela odjuga. To se je res zgodilo nekaj dni kasneje, ko je talni plaz s Slemena skoraj dosegel vhod v Vossovo kočo. Po tem je postalo gibanje na prelazu varnejše in ujetniki so na Rimlov ukaz (tedaj je že napredoval v podpolkovnika) začeli z odkopavanji. Šele odjuga je razkrila vse opustošenje, ki ga je napravil plaz med ljudmi in njihovim delom, s katerim so se hoteli zoperstaviti moči narave. Številke so bile prikrite, a govorilo se je, da je bilo skupaj odkopanih okoli sto deset

ujetnikov in šest ali sedem stražarjev. Od lesenih streh pa so ostale zgolj trske. Koliko tisoč skupnih žrtev je "Erzherzog Eugen Strasse" zaradi lakote, krvave griže, kolere, črnih koz in človeškega sadizma v resnici zahtevala, ni vedel nihče in tudi nikogar to ni zanimalo. Cesta je bila končana. Ujetnike, ki jih poslej tu ni nihče več potreboval, so poslali drugam. Nas, stražarje pa tudi kmalu – v strelske jarke na soško ali tirolsko fronto. ●

Viri:

Franc Uran: Kako se je delala cesta na Vršič. *Planinski vestnik* 13/3 (1957). 151–163.

Ivan Arih: Gradnja ceste preko Vršiča v času prve svetovne vojne. *Železar* (1975).

France Malešič: *Spomin in opomin gora. Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah*. Radovljica: Didakta. 2005.

7 Nadvojvoda Evgen Avstrijski, poveljnik celotne fronte proti Italiji, med ogledom nove ceste, ki je bila nujna za oskrbovanje soške fronte.

Vir Europeana

8 Ruski vojni ujetniki in avstro-ogrski oficirji med naporno gradnjo ceste na ovinku pod današnjo Kočo na Gozdu

Vir Europeana

9 Preprosti ruski kmetje v vojnem ujetništvu. Iz oči jim sije strah pred negotovo prihodnostjo.

Vir Europeana

